

СТВАРЭННЕ ВОБРАЗАЎ У РАМАНАХ ДЖУЛІЯНА БАРНСА ТРАДЫЦЫЙНЫМІ АНГЛІЙСКІМІ ПРЫЁМАМІ КАМІЧНАГА

CREATION OF IMAGES IN THE NOVEL BY JULIAN BARNES BY TRADITIONAL ENGLISH METHODS OF COMIC

М. У. Раманюк,
выкладчык кафедры англійскай філалогіі
Брэсцкага дзяржаўнага ўніверсітэта
імя А. С. Пушкіна

M. Ramanyuk,
Teacher of the Department of English
Philology, Brest State University
named after A. S. Pushkin

Паступіў у рэдакцыю 04.08.21.

Received on 04.08.21.

Шырокае ўжыванне камічнага – адна з важных асаблівасцей індывідуальнага аўтарскага стылю Дж. Барнса. У артыкуле разглядаюцца два істотных прыёмы камічнага, якія характэрны для англійскай літаратурнай традыцыі і якія ўжываюцца пісьменнікам для стварэння вобразаў – стэрнаўскі «канёк» і неадпаведнасць паміж важнасцю пасады і непрафесіяналізмам займаючага яе чалавека.

Ключевые слова: Джуліян Барнс, камічная традыцыя, англійская літаратура, стварэнне вобразаў, гумар, сатыра, прыёмы камічнага.

Broad usage of comic is one of important features of individual author's style of J. Barnes. The article considers two significant methods of comic which are characteristic for English literary tradition and are used by the writer for creating images – Stern's «horse» and inconsistency between the importance of the position and unprofessionalism of the person on this position.

Keywords: Julian Barnes, comic tradition, English literature, creating images, humor, satire, methods of comic.

Джуліян Барнс у цяперашні час з'яўляецца адным з найбольш значных англійскіх пісьменнікаў-постмадэрністаў. Сярод асаблівасцей яго індывідуальнага аўтарскага стылю асобае месца займае шырокае выкарыстанне камічнага. Выконваючы крытычную і экспрэсіўную функцыю, камічнае не толькі ажыўляе апавяданне і дапамагае раскрываць праблемы, якія цікавяць аўтара, але таксама аказваецца эфектыўным пры стварэнні характараў у творах Дж. Барнса. Нягледзячы на тое, што героі раманаў не выглядаюць смешнымі ў цэлым, апрача таго, многія з іх маюць рэальныя прататыпы, іх раскрыццё нярэдка ажыццяўляецца па прынцыпу стварэння камічнага вобраза. І. Ю. Мысачэнка піша, што ў аснове такога вобраза ляжыць іронія, якая базіруецца на адначасовай актуалізацыі ацэнак ці значэнняў, якія супярэчаць або не адпавядаюць адзін аднаму, нечаканым параўнанні разнапланавых паняццяў, выяўленні лагічных сувязяў паміж прадметамі, якія не маюць такіх сувязяў і г. д. Рэалізацыя камічнага вобраза можа ажыццяўляцца ў межах аднаго кантэксту або ўсяго твора [1, с. 7, 27].

Спецыфіка выкарыстання гумару і сатыры пры раскрыцці вобразаў у раманах Дж. Барнса ў значнай ступені абумоўлена англійскай літаратурнай традыцыяй. Гэта пацвярджаецца зваротам пісьменніка да прыёмаў камічнага, характэрных для сентыменталізму і літаратуры XIX стагоддзя.

Развіццё англійскай літаратурнай традыцыі вызначаецца, з аднаго боку, адноснай аўтаномнасцю Англіі з прычыны яе астраўнога становішча, а з другога – істотным уплывам агульнаеўрапейскай літаратуры. Добрым прыкладам такой дваістасці з'яўляецца творчасць Л. Стэрна, самабытнага і наватарскага пісьменніка сентыменталізму, які неаднаразова прама

і ўскосна спасылаецца на Ф. Рабле і М. Сервантэса ў раманах «Жыццё і меркаванні Трыстрама Шэндзі». Што датычыцца камічнага, Л. Стэрн звяртаецца да парадзіравання і іншых прыёмаў, якія атрымалі развіццё ў гэтых пісьменнікаў. У Ф. Рабле Л. Стэрн запазычыў грацэск, сатырычнае апісанне частак цела, даволі вольнае абыходжанне з лексікай [2, с. 1084–1085]; у М. Сервантэса – структуру апавядання (шматлікія адступленні), камізм, заснаваны на наданні дробным катастрофам празмернай значнасці, камедыю характараў [3, с. 78–79].

Як і персанажы М. Сервантэса, героі рамана «Жыццё і меркаванні Трыстрама Шэндзі» вызначаюцца своеасаблівымі захапленнямі, паводзінамі, якія адхіляюцца ад нормы, дзівацтвамі. Такое адхіленне ў раманах падаецца як *hobby-horse* 'канёк' [4, с. 11–12] і, як заўважае А. А. Сямёнаў, служыць маральным апраўданнем дзівацтва [5, с. 208].

Надзяленне героя ярка выражанай рысай, карыкатурнасць відарысу, якая правакуе камічны эфект, у прынцыпе характэрна для англійскай літаратурнай традыцыі і прасочваецца ў творах Ч. Дыкенса, Дж. К. Джэрома, П. Вудхауса, І. Во і інш.

Дж. Барнс звяртаецца да гэтага прыёму, напрыклад, калі апісвае доктара Макса з рамана «Англія, Англія». Як і Трыстрам Шэндзі, вучоны не здольны лаканічна гаварыць і рэгулярна адхіляецца ад тэмы. Выказваючыся па якім-небудзь пытанні, ён перамяшчае ўвагу на нязначную дэталю і пачынае будаваць наконт яе свае разважанні. Нярэдка гэта адбываецца ў сур'ёзнай абстаноўцы, калі ад гісторыка чакаюць кароткага выкладання асноўных фактаў па сутнасці, напрыклад на нарадах каманды сэра Джэка Пітмэна. Акрамя таго, што такія паводзіны не адпавядаюць сітуацыі, гумарыстыч-

ны эффект узмацняецца нецярплівым і запальчывым характарам сэра Джэка, што рэзка кантрастуе з падрэзным і павольным маўленнем доктара Макса. На адной з нарад вучоны расказвае фантастычную гісторыю аб гандлярцы яйкамі, якая нібыта сарвалася ў бездань, але выратавалася, паколькі яе парасон і вопратка заповолілі падзенне. Аднак усярэдзіне аповеда доктар Макс пераключае сваю ўвагу на вопратку гандляркі і пачыне разважаць уголас аб тым, што насілі ў той перыяд.

Падчас гутаркі з Мартай, гісторык закранае арніталогію і зноў адхіляецца ад тэмы [6, с. 132]. У іншым дыялогу адхіленне ад тэмы адбываецца, калі доктар Макс адчувае цяжкасць з выбарам параўнання, не ведаючы, да якога пустазелля прыпадобніць памылкі [6, с. 195]. Камізм заключаецца ў тым, што гэтак параўнанне не грала ніякай ролі ў данясенні асноўнай думкі.

Пачынаючы выступаць, гісторык адзначае, што ён не з'яўляецца экспертам па дадзеным перыядзе, і такім чынам аўтаматычна апраўдвае магчымыя недакладнасці ў сваёй прамове. У сваю чаргу гэта камічна супярэчыць таму, што далей ён пачынае доўгу лекцыю.

Адхіленне ад тэмы – гэта не адзіны «канёк» доктара Макса. Паколькі гісторык неаднойчы выступаў на тэлебачанні, у яго сфармавалася своеасаблівая звычка і ў звычайных зносінах з людзьмі паводзіць сябе так, нібыта ён выступае перад тэлекамерай. Сама неадпаведнасць паводзін сітуацыі з'яўляецца дзейным прыёмам камічнага, паўторы ж яшчэ болей узмацняюць гумарыстычны эффект: *Dr Max sulked for a moment, but it was only a studio sulk, not a real one*¹ [6, с. 130–131]; *Dr Max was leaning back, fingers loosely joined at the nape, elbows warding off doubters, already in full seminar mode*² [6, с. 148]. «Канькі» доктара Макса выконваюць важную ролю для стварэння характару персанажа. Яны дазваляюць паказаць адарванасць вучонага ад рэальнасці, акцэнтаваць увагу на фіктыўнасці і бездаказальнасці яго ідэй.

У сэра Джэка таксама ёсць свой канёк. Як уладальнік сямейных газет, ён пастаянна баіцца сапсаваць сабе рэпутацыю якім-небудзь скандалам. Пасля гомаэратычнай інтэрпрэтацыі доктарам Максам развітальнай просьбы Нэльсана, сэр Джэк праганяе гісторыка, пералічыўшы сямейныя газеты, якія знаходзяцца пад яго кіраўніцтвам [6, с. 69]. Сямейныя газеты фігуруюць і ў іншых кантэкстах. Паколькі на працягу рамана высвятляецца, што асоба Пітмэна далёка не бездакорная, кожнае новае згадван-

не сямейных газет выглядае ўсё больш камічным і дазваляе выкрыць крывадушнасць героя.

«Канёк» выступае важным прыёмам пры раскрыцці вобраза караля. Ярка выражанай заганай манарха з'яўляецца пажадлівасць. Перасяляючыся на востраў, кароль адразу звяртае ўвагу на прывабных жанчын і плануе заляцанні да іх. У далейшым ён пераходзіць усе дапушчальныя межы, і актрыса, якая выконвала ролю Нэл Гвін, звяртаецца да Марты з афіцыйнай скаргай. Кароль не можа супакоіцца, і толькі калі Марта накіроўвае яго ўвагу на іншую жанчыну, ён пагаджаецца даць Нэл Гвін спакой [6, с. 187–190]. Такое маральнае аблічча само па сабе паказвае манарха ў сатырычным святле, аднак яно таксама спрыяе стварэнню новых камічных сітуацый. Напрыклад, сэр Джэк спрабуе апеляваць да слабасці караля, каб маніпуліраваць ім і такім чынам перавабіць на востраў. Ведаючы, што каралю спадабалася супрацоўніца, якая іграла ролю лэдзі Гадзівы, Пітмэн робіць яму намёк, што гэтая сімпатыя ўзаемная. У выніку кароль прыходзіць у захапленне і разлічвае на інтымную сувязь з актрысай, пры ўмове што каралева пакіне востраў даволі рана [6, с. 166].

Адным з найбольш распаўсюджаных «канькоў», уласцівых героям Дж. Барнса, з'яўляецца апантанасць. Гэта адна з важных праблем, якая закранаецца пісьменнікам у розных раманах («Да таго, як яна мяне сустрэла», «Гісторыя свету ў 10½ частках», «Як усё было», «Каханне і гэтак далей», «Адна гісторыя»). Часам апантанасць можа праяўляцца ў выглядзе неістотнай хібы, якая правакуе гумарыстычны эффект. У частцы «Праект Апарат» рамана «Гісторыя свету ў 10½ частках» гераіня Мэры Бэт нязменна насіла плацце колеру жоўтай прымулы і балюча рэагавала, калі не атрымлівала кампліментаў на конт свайго ўбору [7, с. 313, 322]. Нярэдка такія паводзіны выглядалі недарэчнымі ў той ці іншай сітуацыі.

У частцы «Гара» апантанасць прадстаўлена ў форме рэлігійнага фанатызму, які крытыкуецца праз сатыру. Міс Фергюсан катэгарычна не прызнае нічога, што не адпавядае яе перакананням. Яна асуджае помнікі культуры, навуку, а пагібель людзей, якія пілі віно на святой гары, лічыць справядлівай карай [7, с. 181–182, 188–189].

Акрамя «канька», для стварэння вобразаў Дж. Барнс звяртаецца яшчэ да аднаго істотнага прыёму камічнай традыцыі англійскай літаратуры – неадпаведнасці паміж важнасцю пасады і непрафесіяналізмам займаючага яе чалавека. Органы ўлады выступаюць адным з ключавых аб'ектаў гумару і сатыры ў англійскай літаратуры. З пункту гледжання М. Ростана, спецыфіка высмейвання органаў улады з'яўляецца пры ўсіх цяжкасцях вызначэння нацыянальных форм камічнага адвечна брытан-

¹ Доктар Макс дзюмуўся некаторы час, але крыўда была не сапраўдная, на тэлекамеру [6, с. 172].

² Доктар Макс адкінуўся на спінку крэсла, вольна счাপіўшы пальцы на патыліцы і адганяючы скептыкаў вострымі лакцямі, – словам, канчаткова пераключыўся ў рэжым «семінар» [6, с. 194].

скай уласціваасцю. Англічане схільныя не ўспрымаць сваіх лідэраў усур'ёз, да закону ставіцца як да бязглуздыцы, а яго службыцелей лічыць прафесійна некампэтэнтнымі і смешнымі. Як вынік, у англійскай літаратурнай традыцыі канстэбль амаль заўсёды паказаны абмежаваным, неразумным, але прыязным непрафесіяналам, у той час калі інтэлектуальна адораныя асобы прыходзяць звонку – Шэрлак Холмс, лорд Пітэр Уімзі, Эркюль Пуаро. Менавіта ў XIX стагоддзі такое стаўленне да заканадаўчых, ваенных і судовых органаў дасягнула свайго росквіту, што давала выхад варожасці і прадухіляла патэнцыяльнае паўстанне. На сярэдзіну стагоддзя прыйшліся горкія нападкі Ч. Дыкенса і Э. Гаскел, якія выкрывалі жахі работных дамоў, сіроцкіх прытулкаў, бытавых умоў беднякоў. Аднак у раманах няма намёка на тое, што выхад з сітуацыі ляжыць праз гвалт [8, с. 181–185].

Нельга не згадзіцца з М. Ростанам, што ў англійскай літаратурнай традыцыі аб'ектам камічнага рэгулярна станавіліся судовыя, ваенныя, паліцэйскія і іншыя органы ўлады. Неадпаведнасць паміж важнасцю пасады і непрафесіяналізмам займаючага яе чалавека служыць эфектыўным прыёмам, які адлюстроўвае зневажальнае стаўленне англічан да вышэйшых інстанцый. Улада выступае аб'ектам камічнага і ў раманах Дж. Барнса. Калі ў традыцыйным уяўленні кароль павінен адзначацца высокімі маральнымі якасцямі і дэманстраваць сабой нейкі ўзор дабрачыннасці, то ў рамане «Англія, Англія» каралеўская сям'я паказана ў сатырычнай форме. Акрамя ўжо згаданых заган, кароль не саромеецца ўжываць нецэнзурныя словы і нават нядбала ставіцца да сур'ёзнага злачынства. Убачыўшы самалёт, які належаў скандальнай газеце «Дэйлі», манарх асыпае яго лаянкай, а крыху пазней пілот каралеўскага самалёта знішчае самалёт журналіста. Гэта стала вынікам памылкі, аднак кароль закрывае вочы на выпадак, апраўдваючы яго тым, што журналіст не быў добрым сем'янінам [6, с. 162–163]. Такі амаральны ўчынак робіць сітуацыю гратэскай.

У сутнасці, сатырычна прадстаўлена ўся каралеўская сям'я. Каралева, як і яе муж, выкарыстоўвае недалікатныя рэплікі, прынец таксама паводзіць сябе непрыстойным чынам, ужываючы наркотыкі і ўступаючы ў заганныя сувязі [6, с. 86].

Раскрываючы вобразы членаў каралеўскай сям'і, Дж. Барнс звяртаецца да іроніі. У прыватнасці, яна выкарыстоўваецца ў вынятку, дзе сэр Джэк разважае аб тым, як прывабіць каралеўскую сям'ю на востраў: *He would offer them improved pay and conditions, less work and more privacy*¹ [6, с. 86]. У гэтым сказе, па-першае,

члены сям'і прадстаўлены як радавыя працаўнікі, а па-другое, прадугледжваецца, што ім ёсць што хаваць. У выніку такімі метадамі Пітмэну сапраўды ўдаецца зацікавіць караля.

У дыялогу паміж каралём і пілотам Дж. Барнс зноў звяртаецца да іроніі:

'Precious jewel set in a silver sea, eh?' murmured the King.

*'Indeed it is, Sir.' The co-pilot nodded as if His Majesty regularly turned such phrases*² [6, с. 217–218].

Параўнанне «нібыта яго вялікасць рэгулярна кідала такія фразы» дае зразумець, што на самой справе каралю не было ўласціва ўжываць пазытычныя выразы. Не маючы ніякай палітычнай празорлівасці і дыпламатычнасці, кароль робіць шэраг памылак і лёгка пападае пад уплыў сэра Джэка. Прыкладам можа служыць некарэктнае выказванне на конт ваенных сіл, што Пітмэн неадкладна скарыстоўвае ў сваіх інтарэсах [6, с. 167]. Такім чынам, пры апісанні каралеўскай сям'і пісьменнік звяртаецца да сатыры, заснаванай на неадпаведнасці формы і зместу, паколькі людзі, якія павінны быць вартымі павагі і служыць узорам для падданных, паказаны ў зніжаным святле. Сатыра дапамагае Дж. Барнсу высмеяць вобраз караля, які страціў усялякую легітымнасць і стаў марыянеткай у руках сэра Джэка і потым Марты.

Перадаючы дух эпохі А. К. Дойля ў рамане «Артур і Джордж», Дж. Барнс дэманструе не зусім сур'ёзнае стаўленне англічан да прадстаўнікоў улады на прыкладзе вобраза сержанта Аптана. З дапамогай іроніі пісьменнік акцэнтуюе пасрэдня разумовыя здольнасці паліцэйскага : *...he had quickly marked Upton as someone left over from the time when Constabularies were happy to recruit almost anyone except the obviously halt, lame and half-witted*³ [9, с. 110]. Капітан Эсан таксама працягвае непрафесіяналізм, ён не абцяжарваецца выяўленнем саставу злачынства і раздражняецца, калі яму задаюць пытанні аб матыве ліхадзейства [9, с. 125]. Канстэбль, які сочыць за Джорджам, паказаны ледзь не маргіналам, чыё месца ў карчме найніжэйшага ўзроўню [9, с. 126–136].

Сарказм прымяняецца не толькі ў адносінах да паліцыі. Калі расследаванне Артура атрымала агалоску, то непрафесіяналізм працягваюць ужо прадстаўнікі вышэйшых органаў улады, якія афіцыйна робяць абсурдныя заявы, называючы Джорджа невінаватым і ў той жа час вінаватым [9, с. 442]. У выніку пра-

² – Каштоўны камень у аправе акіяна, праўда?

– Праўда, сэр, – кіўнуў пілот, нібыта яго вялікасць рэгулярна кідала такія фразы.

³ Ён хутка адзначыў Аптана як перажытка тых часоў, калі паліцэйскія ўчасткі былі рады прымаць на службу амаль любых, акрамя відавочна пакалечаных або прыдуркаватых.

¹ Ён прапануе ім лепшыя ўмовы і аплату, менш работы і больш праў на прыватнае жыццё [6, с. 114].

цяглих зносін з прадстаўнікамі ўлады Артур прыходзіць да высновы, што Англіяй правяць адны дылетанты [9, с. 429]

Такім чынам, традыцыйныя англійскія прыёмы камічнага граюць істотную ролю пры стварэнні характараў у раманах Дж. Барнса. Для высмейвання крывадушнасці, непрактычнасці, апантанасці герояў пісьменнік надзяляе іх стэрнаўскімі «канькамі», якія шматразова згадваю-

цца ў розных кантэкстах. Акрамя таго, Дж. Барнс звяртаецца да шырока распаўсюджанага ў англійскай літаратуры прыёму неадпаведнасці паміж важнасцю пасады і непрафесіяналізмам займаючага яе чалавека. Гэты прыём дазваляе ў сатырычнай форме адлюстраваць не зусім сур'ёзнае стаўленне англічан да прадстаўнікоў сваіх паліцэйскіх і адміністрацыйных органаў.

ЛІТАРАТУРА

1. *Мысоченко, И. Ю.* Лингвостилистические реалии комического в произведениях О. Генри (в подлиннике и переводах) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / И. Ю. Мысоченко ; Кубан. гос. ун-т. – Краснодар, 2007. – 45 с.
2. *New, M.* Sterne's Rabelaisian Fragment : A Text from the Holograph Manuscript / M. New // PMLA. – 1972. – Vol. 87, nr. 5. – P. 1083–1092.
3. *Kleber, F.* Laurence Sterne's Tristram Shandy and Don Quixote / F. Kleber // Cervantes in the English-speaking World : New Essays / ed. by D. Fernandez-Morera, M. Hanke. – Kassel ; Barcelona : Edition Reichenberger, 2005. – P. 65–80.
4. *Sterne, L.* The Life and Opinions of Tristram Shandy, Gentleman / L. Sterne. – M : Wordsworth Editions, 1996. – 457 p.
5. *Семёнов, А. А.* Специфика комического у Лоренса Sterne / А. А. Семёнов // Проблемы истории, филологии, культуры. – 2009. – № 3 (25). – С. 204–211.
6. *Barnes, J.* England, England / J. Barnes. – London : Vintage Books, 2012. – 376 p.
7. *Barnes, J.* A History of the World in 10½ Chapters / J. Barnes. – London : PICADOR, 2005. – 266 p.
8. *Roston, M.* The Comic Mode in English Literature: From the Middle Ages to Today / M. Roston. – London : Bloomsbury Publishing, 2011. – 288 p.
9. *Barnes, J.* Arthur & George / J. Barnes. – London : Vintage Books, 2006. – 505 p.

REFERENCES

1. *Mysochenko, I. Yu.* Lingvostilisticheskie realii komicheskogo v proizvedeniyah O. Genri (v podlinnike i perevodah) : avtoref. dis. ... kand. filol. nauk : 10.02.19 / I. Yu. Mysochenko ; Kuban. gos. un-t. – Krasnodar, 2007. – 45 s.
2. *New, M.* Sterne's Rabelaisian Fragment : A Text from the Holograph Manuscript / M. New // PMLA. – 1972. – Vol. 87, nr. 5. – P. 1083–1092.
3. *Kleber, F.* Laurence Sterne's Tristram Shandy and Don Quixote / F. Kleber // Cervantes in the English-speaking World : New Essays / ed. by D. Fernandez-Morera, M. Hanke. – Kassel ; Barcelona : Edition Reichenberger, 2005. – P. 65–80.
4. *Sterne, L.* The Life and Opinions of Tristram Shandy, Gentleman / L. Sterne. – M : Wordsworth Editions, 1996. – 457 p.
5. *Semyonov, A. A.* Specifika komicheskogo u Lorensa Sterna / A. A. Semyonov // Problemy istorii, filologii, kul'tury. – 2009. – № 3 (25). – S. 204–211.
6. *Barnes, J.* England, England / J. Barnes. – London : Vintage Books, 2012. – 376 p.
7. *Barnes, J.* A History of the World in 10½ Chapters / J. Barnes. – London : PICADOR, 2005. – 266 p.
8. *Roston, M.* The Comic Mode in English Literature: From the Middle Ages to Today / M. Roston. – London : Bloomsbury Publishing, 2011. – 288 p.
9. *Barnes, J.* Arthur & George / J. Barnes. – London : Vintage Books, 2006. – 505 p.